

СПЕЦИФІКА СПРИЙНЯТТЯ АКТУАЛЬНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ «PERFORMANCE» І «ТЕАТРУ PLAYBACK»)

Досліджуються проблеми сприйняття актуального театрального мистецтва на прикладі сучасних театральних напрямів, розкривається специфіка залежності мистецтва від масової культури.

Ключові слова: театр, глядач, масова культура, актуальне мистецтво, Performance, театр Playback.

Исследуются проблемы восприятия актуального театрального искусства на примере современных театральных направлений, раскрывается специфика зависимости искусства от массовой культуры.

Ключевые слова: театр, зритель, массовая культура, актуальное искусство, Performance, театр Playback.

The article studied the problems of perception of contemporary theater as an example of modern theater trends, revealed the specifics depending art from popular culture.

Key words: theater, the audience, mass culture, contemporary art, Performance, Theatre Playback.

Сучасне покоління дедалі частіше стає учасником жвавих дискусій, присвячених обговоренню проблеми втрати суспільством духовності. Під впливом світових інтеграційних процесів і розвитку науки відбувається революція не лише в галузі техніки, але й у світогляді людини, а свобода слова і демократичні принципи спонукають розвиток плюралізму в усіх соціальних сферах, зокрема культурі.

За своєю природою мистецтво, зокрема театральне, покликане виконувати цілий комплекс функцій, серед яких: дія на свідомість людини за допомогою естетичного ідеалу, формування естетичного смаку і ціннісних орієнтирів, передача інформації в часі й просторі та ін. Проте його головним завданням є виховання особистості, формування світогляду глядача. Для того, щоб цей процес набув максимальної ефективності, мистецтво має відповідати найактуальнішим потребам суспільства, бути доступним і охоплювати якомога більше соціальних прошарків. Так синхронно порушується проблема дуалізму зрозумілості театрального мистецтва і його відповідності високому ідеалеві.

На тлі означених подій виникають певні актуальні запитання: який має бути сучасне театральне мистецтво; на які суспільні верстви йому слід орієнтуватися; чи можливе збереження високого рівня театрального мистецтва в разі його орієнтації на сучасного глядача? Відповісти на поставлені запитання спробуємо в процесі цього дослідження.

Мета статті — вивчення процесу трансформації сучасного театрального мистецтва залежно від потреб сучасного глядача. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) вивчити масову культуру як чинник, що впливає на формування сучасного мистецтва;
- 2) розкрити особливості сучасного театрального мистецтва;
- 3) проаналізувати процеси, що відбуваються в театральному мистецтві під впливом сучасних умов;
- 4) описати основні тенденції розвитку сучасних театральних напрямів;
- 5) виявити специфіку сприйняття глядачами театрального мистецтва в умовах сучасного розвитку суспільства.

Новизна дослідження полягає в простеженні взаємозв'язку між сучасним театральним мистецтвом і актуальними потребами глядачів.

Проблеми мистецтвознавчої сфери є цікавими для мислителів, учених і обивателів. Інтерес до проблем сучасного мистецтва виявляють А. Белік-Робсон, С. Бжозовський, Ж. Делез, В. Діанова, Х. Ортега-і-Гассет, Я. Станішкіс, В. Савчук, Т. Суслора та ін. Особливе місце в осмисленні проблем сучасного театрального мистецтва у ХХ ст. посідала польська школа мислителів (А. Белік-Робсон, Я. Станішкіс, С. Бжозовський та ін.). Інтерес польських дослідників пов'язаний з пограничним положенням культури цієї держави: бажанням відмежуватися від радянської ідеології, неможливістю безперешкодного контакту з культурою західного зразка. Наприклад, дослідниця А. Белік-Робсон пропонує нестандартне розуміння масової культури, основи якої помічає ще в культурі Англії епохи Єлизавети. Професор зауважує: «...лондонский театр Марлоу и Шекспира «Глобус» — вот истинное начало массовой культуры, народной культуры человека Нового времени» [1]. При цьому дослідниця наполягає на тому, що масова культура в цьому разі асоціюється з «всеобщностью, которая черпается из самых низких и самых надежных общих знаменателей, выравнивающей и отменяющей различия перед лицом той самой ультрадемократической силы современности, которая лишает корней, улетучивает и освобождает вне зависимости от социального характера и происхождения» [1].

Таким чином, негативного сенсу поняття масова культура набуло дещо пізніше, коли вже не було безпосередньо пов'язане з театральним мистецтвом, а радше його відгалуженнями — кіномистецтвом і популярною музикою. На думку А. Белік-Робсон, в історії мистецтва лише одного разу здійснювалася спроба збереження масової культури в «высокой поэтической форме» [1]. Цей процес був пов'язаний зі спробою романтизму, що передбачало «погружение во все низкое» [1].

На початку ХХ ст. виникнення масової культури в Сполучених Штатах Америки філософ С. Бжозовський [1] пояснює прагненням «піти» від своїх коренів. Подібні явища американської культури дослідник порівнює із «символічним есперанто». Алегорія, запропонована ним, дозволяє оцінити масову культуру зовсім не в негативному аспекті, підкреслюючи її універсальність і зрозумілість для всіх. Масова культура в означеному контексті покликана забезпечувати

беззастережне розуміння в процесі комунікації представників абсолютно різних культур. Створення есперанто (в ХІХ ст.), згідно із задумом Л. Заменгофа, не мало внеможливити існування і розвиток рідної мови, а тільки створити додатковий засіб для спілкування у світовому масштабі.

Нині найрозумілішою мовою спілкування для представників різних культур, зазвичай, уважають мистецтво. Можливо, саме із цим пов'язані подібні процеси і в мистецтві, і в комунікації. Наприклад, під впливом глобалізації розвиток науки і техніки сприяє полегшенню процесу спілкування, паралельно значне спрощення відбувається і в мистецтві, що пов'язано з виникненням масової культури.

Проте масова культура, яка домінує сьогодні й на театральній сцені, вже давно розчинила традиційні для допостмодернізму межі між поняттями високої і низької культури. Культура, яка раніше була зразковою, нині втрачає своє головне призначення. І якщо раніше глядачеві доводилося підіймати голову для того, щоб побачити справжнє «високе» мистецтво, то сьогодні в умовах комерціалізації всіх громадських сфер і формування нового уявлення про еліту зразкове мистецтво спускається на один рівень із глядачем.

Унаслідок цього формується аудиторія нового типу, інтереси якої фокусуються на синтетичному поєднанні раніше несумісних культурних явищ. Театр перебуває під інтенсивним впливом споживчо-орієнтованої публіки, внаслідок чого відбувається трансформація, а іноді й розчинення духовно-моральних цінностей. Розвиток мистецтва визначається попитом, що апріорі підтверджує ринкову спрямованість сучасного театру, перетворюючи його на переважно розважальний жанр. У ринкових відносинах зникає поняття високої культури, оскільки відбувається відкрите заперечення існування зразка.

Безсумнівно, наявність зразка неможливо нівелювати тотально — у сучасному театральному мистецтві залишається поняття критерію. Проте смислова наповненість критерію трансформується, і нинішнє театральне мистецтво піддається осмисленню, зважаючи на існуючу двоякість. Традиційно в мистецтві виділяються «ядро» і «периферія». Сенс існування ядра пояснюється необхідністю збереження незмінних, стабільних критеріїв прекрасного й нетлінного. Традиційність театрального мистецтва ґрунтується на вічних цінностях, культурних універсалиях, які складають міцний фундамент для стабільного і константного розвитку мистецтва. Периферія базується на принципах динамічності, ліберальності, екзотичності та революційності. Переконання на периферії характеризуються частими змінами, шокуючи глядача, створюючи все екстремальне оригінальне й ефектне, але, водночас, залежне від певних економічних, політичних, естетичних та інших чинників.

В ідеальній моделі мистецтво має перебувати на межі ядра й периферії, органічно поєднувати в собі традицію та інновацію. Сучасні напрями театрального мистецтва виникають переважно на периферії і наділяються певними ознаками. Вплив ідей постмодернізму,

готових форм, що полягають у використанні й рекомбінації, зумовлюють модернізацію та переосмислення існуючих сюжетів, доводячи їх нетлінність і забезпечуючи зв'язок часів.

Слід відзначити, що традиційні цінності в культурі зберігаються, проте значно змінюється їх подання. Зміна форми пов'язана зі специфікою сприйняття театрального мистецтва сучасним глядачем.

Глядач як один з найважливіших компонентів формування театрального мистецтва впливає на спектакль не постфактум, як, наприклад, це відбувається в живописі або літературі, а безпосередньо в процесі самої творчості. Театральне мистецтво заповнює нестачу емоцій у повсякденному житті, й, перебуваючи в театрі, глядач здатний гостріше переживати всі емоції. Сучасні потяг до чогось нового, свобода інтерпретацій і абсолютизація ролі людських вражень стають причиною того, що глядач починає сприймати театральне мистецтво, тільки якщо в ньому є щось яскраве, епатажне, іноді навіть незважаючи на його примітивність і порожнечу. Якщо класичний театр сприяє формуванню смаків глядача, сучасні театральні напрями, здебільшого, підпорядковуються громадським потребам і культивують звичні для нас цінності за допомогою мови, зрозумілої для всіх, налаштовуючи реципієнта на позитивний лад, що дозволяє розслабитися, або з використанням експериментальних засобів, здатних впливати на масового глядача, шокувати його.

Еклектика стилів і жанрів, зіткнення мистецтв, їх гібридність, завищена семіотичність, інноваційність — принципи одного з найпоширеніших і найпопулярніших напрямів в актуальному мистецтві — перформенсу. Незважаючи на те, що виник перформенс достатньо давно (початок ХХ ст.), нині його смислова наповненість і значущість для глядачів виходять на перший план. Інтерес до перформенсу викликаний одноманітністю буття, яке викликає в сучасного глядача прагнення чогось яскравого, захоплюючого, непередбачуваного, незрозумілого, спонтанного, несподіваного.

Генеza перформенсу, як зауважує філософ і аналітик образотворчого мистецтва В. Савчук, пов'язана «с концертними програмами Е. Сати и Дж. Кейджа, с театром жестокости А. Арто, с танцем М. Каннингем, с «антропометрией» И. Клейна. Непосредственными источниками были усилия «новой живописи» начала века по преодолению кризиса двухмерного пространства, выход из которого был запечатан в 1915 году черным квадратом. Художники искали способы «трехмерного» творчества, активно создавали объемные конструкции, параллельно в театре проводились эксперименты по снятию границ между сценой и зрителями, сценой и залом, буфетом, стройплощадкой или цехом завода» [2, с.148].

Перформенс цілком складається з дратуючих, психологічно травматичних для людини елементів (дії, звуки, фрази тощо) — відбувається постійна, монотонна провокація глядачів, які за законами хепенінга стають учасниками гри і позбавляються стереотипів. Відкритість дійства створює заразливе відчуття свободи, в якій глядач стає

розкутим, прирівнюється до артиста. Це «выбрасывает участника и зрителя интерактивного перформанса за пределы обычной ситуации, за пределы форм, нормирующих телесность в повседневности, и, наконец, за границы символических порядков, гарантирующих комфорт» [2, с. 149]. Справжній перформанс не повинен імітувати повсякденні дії глядача — все підпорядковується метафізиці.

Незважаючи на те, що перформанс як напрям сучасного мистецтва виник достатньо давно, він досі залишається актуальним і затребуваним. Цей факт можна пояснити перманентністю, тотальністю сфер поширення і злободенністю тем, що порушуються.

Розвиток бізнес-структур — визначальна особливість розвитку сьогоденішнього соціуму. Монотонна повсякденна офісна робота, кількість виконавців якої збільшується щороку, часто стає причиною нервових розладів. Співробітник потребує того, щоб хтось розділив його емоції, допоміг зняти напруження. Нині це завдання виконує театр.

Значного поширення набуває напрям театру «PlayBack», що перебуває на стику мистецтва, психотерапії і шоку. Діяльність театру цього напрямку має на меті зняття нервового напруження глядачів, зміцнення зв'язків усередині суспільства і допомогу людині в усвідомленні й оцінці своїх емоцій за допомогою акторської майстерності [3].

Відсутність на сцені декорацій не робить «постановки» менш затребуваними. До того ж акторами в цьому театрі є переважно люди із психологічною освітою. Нинішню популярність театру «PlayBack» можна пояснити браком живого спілкування, що можна заповнити цілющою місією театрального мистецтва, за допомогою якого глядачеві пропонується не лише відволіктися від повсякденних проблем, але і проаналізувати їх, знайти вихід, спостерігаючи за ситуацією зі сторони. Між глядачем і актором встановлюється відкритий, міцний діалог, і кожен присутній на виставі може відчувати себе як актором, поділяючи емоції іншого, так і глядачем, спостерігаючи за дійством, автором і режисером, пропонуючи свої життєві ситуації та вибираючи акторів для їх програвання.

Сьогодні театри «PlayBack» створені більше ніж у 50 державах світу. Таку популярність цього напрямку в театральному мистецтві можна пояснити потребою сучасного глядача бути почутим, знайти взаєморозуміння й співчуття, що стає пріоритетним у процесі розвитку особистості під впливом сучасних світових процесів і розвитку технічних досягнень.

Таким чином, естетична свідомість сучасного глядача орієнтується, здебільшого, на: «особенное, индивидуальное и единичное, обнаруживая эстетическую определенность и следуя ее логике; плюрализм, открытость, незавершенность процессов; внимание к «другому», к инаковому; чувствительность к скрытому, периферийному, исключительному; коммуникационную корректность» [4].

Зважаючи на ринкову спрямованість сучасних напрямів театрального мистецтва, названі орієнтири глядачів формують основні ознаки

актуального театру, якому властиві: пильна увага до психології, внутрішнього світу особи; демократичність в усіх проявах; гостра соціальна спрямованість, вивчення нагальних громадських проблем і подання їх у незвичній формі; експеримент над формою і змістом, новизна й інноваційність; свобода глядацького сприйняття.

Проаналізовані в дослідженні перформенс і PlayBack-театр, що виникають як форми периферійного мистецтва, засвідчують дуалізм сучасних напрямів, який визначається бажаннями глядачів, з одного боку, сприймати зрозуміле мистецтво, а з іншого — отримувати від цього процесу нові емоції. У розвитку сучасного театру акторові доводиться «спускатися» на рівень глядача, але сподіваємося, що цей спуск незабаром закінчиться їх спільним підйомом на вершину театральної майстерності.

Список літератури

1. Шаруга Л. Выписки из культурной периодики / Л. Шаруга // «Новая Польша». — 2004. — № 9. — С. 208–209.
2. Савчук В. О перформансе и театре / В. Савчук // Режим актуальности. — СПб. : СПбГУ, 2004. — С. 147–153.
3. Театр зрительских историй PlayBack [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.play-back.ru/index.files/about_PV.htm. — Заглавие с экрана.
4. Сусллова Т. Классика и современность в современной эстетической теории [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/311/54/>. — Заглавие с экрана.
5. Делёз Ж. Логика смысла / Ж. Делёз. — Екатеринбург : Деловая кн., 1998. — 472 с.
6. Дианова В. М. Театр как форма общения / В. М. Дианова // Методологические проблемы современного искусствознания. — Ленинград : Изд-во ЛГИТМИК, 1978. — Вып. 2. — С. 56–64.

Надійшла до редколегії 03.04.2013 р.